atha pañcamaṁ pūraṇam

pūtanā-vadhāvadhāraṇaṁ

[1] athottaredyus tathā dyotamānāyāṁ sabhāyāṁ kaṇṭha-dhvani-kṛta-sarvotkaṇṭhaḥ śubhaṁyur madhukaṇṭhaḥ samācaṣṭa, aye snigdhakaṇṭha, śrūyatām—

[2] atha tasminn evāpadoṣe pradoṣe samasta-deva-rūpa-śrī-vasudeva-sadeśataḥ sandeśa-haraḥ ko'pi gopitātmā śrī-vrajarāja-caraṇa-rājīva-pīṭha-paryanta-dhāma samājagāma | sa ca śrīmatā tena tadīya-pratna-sevaka-ratnatayā pariciti-yuktaḥ paryanuyukta-kuśala-tatir namaḥ samācarann uvāca—"rakṣāṁsi sarvaṁ bhakṣayituṁ jīvati bhṛśaṁ nṛśaṁse kaṁse kim iva niraṅkuśaṁ kuśalam? tac ca mama veśenaiva vitarkyatām | yad asmākaṁ taraṇyā taraṇaṁ, taraṇau ca sati kutrāpi prasthānaṁ na sambhavatīti bāhubhyām eva santaraṇāt tīrṇa-taraṇijaḥ sārdra-vastraḥ pradoṣe samāgato'smi |"

[3] vrajarājas tu rukṣaṁ hasann āha, "viśeṣaś cet kathyatām |"

[4] dūta uvāca—"kim adhikayā vaivadhikatayā sāmpratam asmākam ajīvanir eva jīvātu-vallī, yayā nijādhīśaṁ tādṛśa-tad-adhīnaṁ na paśyāmaḥ |"

[5] vrajarāja uvāca—"samprati taṁ prati kim api viśeṣa-vṛttaṁ vṛttam asti?"

[6] dūta uvāca—"atha kiṁ? yata eva tadīya-caraṇa-hitaḥ prahitas tenāham ayam asmi |"

[7] vrajarāja uvāca—"kiṁ tat?"

[8] dūta uvāca—"ānantaryeṇa paryavasitāyā niśāyā niśīthe śrīmad-īśasya tasmin kārāgāra eva śrī-devakī-devītaḥ kācit kanyā jātā |"

[9] vrajarāja uvāca—"tatas tataḥ?"

[10] dūta uvāca—"tataḥ sā nava-sutā sutarāṁ guptāpi rudatī rakṣibhir akṣibhir alakṣitāpi viditā, veditā cāntaḥ-purīśaya-sānuśaya-durāśaya-durīśāya | sa ca śrī-devakī-devī-vivāha-gatāham ārabhya nabhaḥ-sabhya-jana-vāṇītaḥ suṣṭhu bhītaḥ satataṁ vyagratayā jāgrad eva tiṣṭhati | tatas tad-vacana-varṇākarṇana-mātreṇa samagra-vyagra-manāḥ vikṣipta-keśaḥ sa bhojeśaḥ sa-karavālaḥ karālaḥ skhalad-gatiḥ kumatiḥ sūtikāgāram āsasāra |"

[11] vrajarāja sa-bhayam uvāca—"tatas tataḥ?"

[12] dūta uvāca—"tataś ca niravagraha-graha-van niranugrahaḥ sahasā raṁhasā sūtikā-śayyām eva sajjan sa nirlajjaḥ prajātāyā jāta-parivedanāyā devyāḥ kroḍataḥ

samācchidya, tad vidyamānam eva vikṣiptatām eva vikṣipta-cittaḥ kṣipram eva tāṁ prastarāya prakṣiptavān, yataḥ sarvataḥ sa eva pratikṣiptatām āpa |"

[13] atha vrajarāja sāsram uvāca—"āḥ katham etad durakṣara-mrakṣitam anakṣaram asmāsu śrāvitam? bhavatv, adyāpy avadyam idaṁ madīya-saṁstyāye na prastāvyam | sā tu tad-duḥkha-duḥkhitā śrī-devakī-sakhī tathā tad-virahiṇī śrī-rohinī ca moham āpsyati |"

[14] dūta uvāca—"deva, śrūyatām avyagram agrimam āścaryam |"

[15] vrajarājaḥ sa-harṣam ivovāca, "āyuṣman, kathyatāṁ tathyam |"

[16] dūta uvāca—"sā tu kanyā tasyānyāya-bhājo bhojeśasya hastād astāpi prastaram aprāptā, pratyuta tan-mastaka-nyasta-caraṇam ūrdhva-gatyā samutpatyāśu divy anyad eva divyaṁ rūpaṁ smitavatī prakāśitavatī |"

[17] vrajarāja uvāca—"kīdṛśam?"

[18] dūta uvāca,

"śyāmāṣṭapāṇi-pariveṣṭita-pārśva-yugmā
cakrādi-śastra-valitā khaga-siṁha-vāhā |
devādibhiḥ pariṇuta-prasarat-prabhāvā
sarvaiḥ samunnata-mukhaiḥ parito vyaloki ||1|| [vasanta] iti yādṛśam |"

[19] vrajarājaḥ sāścaryam uvāca—"kiṁ vadasi?"

[20] dūta uvāca—"deva, nātrānyathā kim apy anyad api kalyam ākalyatām | sā khalv idaṁ sācchūritam accham uvāca,

're pāpa kaṁsa kim iti tvam ahan mudhā māṁ
tvat-pūrva-śatrur ajani kvacana pradeśe |
yasmād upetya nidhanaṁ tava jātu kartā
tan nānyam apy atiśiśuṁ kvacid iccha hastam ||2||'" [vasantatilakā]

[21] vrajarājaḥ sāścarya-smitam uvāca—"nūnaṁ śrī-vasudeva-bhakti-praṇālī-putrī-kṛtā bhadrakālī | sā bhadram idaṁ vadati sma yad adyāvadhi nādhīram avadhīritaḥ so'yaṁ vacasāpi kenacanāpi" iti |

[22] dūta uvāca—"ārya-kṣitīśa, punaś cedam āścaryam avadhāryatām | sa khalu bhrātṛ-vyapadeśa-bhrātṛvyaḥ svasya bhaginy-aṣṭama-garbham aniṣṭatayā niṣṭaṅkitaṁ kurvatīṁ sura-vartma-vāṇīm api devyādiṣṭaḥ sva-dviṣṭa-sura-kḷptāṁ matvā, tau kārāgārād āhūya bhūyaḥ, pāda-graha-caryā-paryantāgrahataḥ putra-ṣaṭka-hatyāgas-tyāgaṁ bhūri-visūrita iva vidhitsan nigaḍān mocitavān |"

[23] vrajarāja uvāca—"tatas tataḥ?"

[24] dūta uvāca—"tataś ca madīya-śrīmad-īśvarī putra-ghātiny api tasmin sāralya-doṣād eva roṣān nivivṛte | śrīman-mad-īśitā tu vicāritavān, 'pūrvaṁ śuṣka-peṣaṁ

piṣṭavān, samprati tu sarpiḥ-peṣaṁ pinaṣṭi so'yam asmān' iti | tad evaṁ tat-kauṭilya-koṭiṁ parikalpyāpi saujaunya-prābalyād iha sāralyam evāvalambitavān | tena pitari-śūreṇa durmatinānumataḥ śūra-nandanaḥ saha-dharmiṇyā saha sva-gṛham āgatavāṁś ca, na punar viśvāsam āśvāsaṁ ca labdhavān | yataḥ,

jāty-anya-janitaḥ kaṁsaḥ sadā dunvan samāśritān |
mātaraṁ ca dunoty uccaiḥ śilā-putraḥ śilām iva" ||3|| [anuṣṭubh]

[25] vrajarājaḥ sahāsam uvāca—"tad-anantaraṁ prātar ārabhya sa punar asabhyaḥ kāṁ kārim akārṣīt?"

[26] dūta uvāca—"svabhāva-jāṁ kārim eva | tathā hi, prātar asau duṣṭas tv anyad duśceṣṭitam anu ceṣṭitavān |"

[27] vrajarāja uvāca—"hanta, kathaya tat kim?"

[28] dūta uvāca—"prātaḥ sa tu malinī-kṛta-nija-kulaḥ khalinī-patiḥ svadayitān daiteyān ānayāmāsa niśāmayāmāsa ca niśīthinī-vṛttam | te ca bhinna-setavaḥ ketava iva rāhu-nibham etaṁ militā vyaghra-varga-nirghoṣa-prabha-ghargharāyamāṇāṁ goṣṭhīm anuṣṭhitavantaḥ, kiṁ bahunā, tatra mahendrādi-nirjaya-garjana-parya-vasānatas tātparyam idam eva jātam, yad viśvadrīcāṁ viṣṇum anucariṣṇūnāṁ deva-devadryag-bhūdeva-gavādīnāṁ pīḍanenaiva tat-pīḍanam īḍitaṁ, tathā tat-sadhrīcīna-tayā nirdaśā-nirdaśānāṁ bālānāṁ nirdayatayā nirdalanam iti khalyām eva balyām avalambya tatra sa ca saṁvalate sma | tayā ca tadānīṁ bahu samprayacchate sma |"

[29] vrajarājas tu tad idaṁ ruṣad-vacanam avakalayya saruṣas tataḥ satrāsam uvāca—"tatra śrīmad-bhrātā kim apy akliṣṭaṁ mayy upadiṣṭam asti?"

[30] dūta uvāca—"atha kiṁ? yat khalu śīghram evāsmai rāja-vyāja-rākṣasāya saṅgamya balir valayitavyo militavyaś cāham" iti | kiṁ cedam api sandiṣṭam, "bhavan-nandanotpatti-samayaṁ samayā vayam atyutkaṇṭhitās tan-maṅgalena saṅgama-nīyāḥ, tathā bhavat-putra-nirviśeṣasya tasya bāla-viśeṣasya vṛttir vartayitavyā" iti |

[31] atha tad etad avakalayya saṁśayya ca taṁ bhojanādinā yojayitvā, nijāgrajā-nujān ākārya tad agre punas taṁ tad anu rahasam anuvyāhāritavān |

[32] tata upananda uvāca—"yuktam evānakadundubhinā sandiṣṭam | sāmprataṁ kareṇaiva kareṇa rāja-viṣa-dharasya tasya mukha-mudraṇam eva sāmpratam |"

[33] atha vrajeśas taṁ sandeśam urasikṛtya prātaḥ-prāyam adhigamya dūtaṁ nididesa, "saumya, bhavān vyagram agrataḥ prayātu, tad-bālakasya sāṅga-maṅgala-saṅgitāṁ tathā tasya vāñchitam anyam udayan-mudam udantam api sva-mukha-svasti-mukhata eva prathayatu | vayaṁ tu bhrātur ājñayā rājñe karam ācitya prābhṛtaṁ ca paritaḥ pracitya dina-pañcakānantaram āgacchanta eva sma |"

[34] tad evaṁ gate dūte dinantare tu jātaka-mātuḥ snāna-vidhāne kṛta-sandhāne sarva-maṅgala-saṅgatam ahaḥ saṅgatya mahan mahaḥ santatya purohita-sahita-

hita-mahita-pañcajana-jana-prapañcaṁ yathā puraḥsaram antaḥ-puram ānāyam ānāyaṁ nava-bālakaṁ gopāla-bhūpālaḥ samālokayāmāsa | tathā hi,

tasmin puṇyāhavarye vraja-nṛpati-śiśor ādi-vīkṣā-sudhābhiḥ
satraṁ jajñe tathā tac-chravaṇa-parimalād eva śaktā yathā te |
ājanma-prāpta-sampan-mṛdutara-tanavo'py ātmanā prīti-dānāny
ūhur bhārāyamāṇāny uta dadhur amitān sveda-romāñca-bāṣpān ||4||
[sragdharā]

śrīmad-gopa-nṛpeṇa nūtana-tanūjātasya vīkṣā-kṛte
prāgryā eva nimantritā vraja-janāḥ sarve tu tatrāyayuḥ |
yarhy ambhoja-vanākaraḥ sva-kusuma-vrāta-prakāśa-prathā-
vyāptaḥ syāt kim u tarhi ṣaṭpada-gaṇān ākārayaty ātmanā ||5|| [śārdūla]

paryag dvāriṇi rāṅkavāsta-racite vistīrṇa-gehe yaśo-
dādy-agre sthaviropananda-gṛhiṇī-kroḍe vicitraṁ śiśum |
darśaṁ darśam amī na yadyapi gatās tṛptiṁ tathāpy uccakair
nāsthuḥ pṛṣṭhy-ajanāvakāśa-vidhaye śīlaṁ hi maryāditā ||6|| [śārdūla]

"aṅka-bhrāji-śiśūpananda-gṛhiṇīm ājñā madīyedṛśī
yan mā mādṛśa-dṛṣṭi-sambhrama-vaśād utthāta yūyaṁ muhuḥ |"
ity evaṁ vinigadya yājaka-guruḥ sammoda-sampan-milat-
kampaḥ sākṣata-pāṇi sāśru-nayanaṁ svasti-śrutīr ūcivān ||7|| [śārdūla]

āgacchantaḥ sva-gehād abhimukha-militā bāla-vaiśiṣṭhya-pṛcchā-
vantas tad-bāla-dṛṣṭyā pramudita-hṛdayair ūcire kaiścid evam |
"śobhā sā dṛṣṭi-gamyā na tu para-vacana-śreṇi-gamye"ti harṣāt
kuṇṭhat-kaṇṭhair abhāvi prativacasi parais tat tu nāśrāvi cānyaiḥ ||8||
[sragdharā]

ākaiśoraṁ yat pariṣkāra-vastraṁ
    yāvad dhāryaṁ māsa-māsaṁ sutena |
tasmai tāvat tad-vicāreṇa sarvaiḥ
    prattaṁ pitrā ko'pi koṣo hy anantaḥ ||9|| [śālinī]

śobhāṁ vindan nandajāloka-lokaḥ
    sadmāyāsīt kṛtrimākṛtrimā yā |
vastrādīnāṁ citratā yatra pūrvā
    netrādīnāṁ citratāsīd apūrvā ||10|| [śālinī]

āgatā nija-gṛhaṁ yadāpy amūr
    nanda-bālam avalokya lobhanam |
hanta tarhy api dināni kānicit
    menire dṛśi-gataṁ vraja-prajāḥ ||11|| [rathoddhatā]

[35] atha mathurā-pathikatāṁ prathayiṣyamāṇaḥ śrī-gokula-kula-rājas tv agrajādīn nija-pratinidhitādi-karmaṇi nirmāya calann antaś cintitavān, "hanta, suhṛdi durhṛdi ca mama mānasaṁ samāna-sambandha-hārda-bandham api prasabhaṁ bhṛśam eva tatra prasajjati nava-jātake, yenāsau pībitā jīvitāśāpi na paricchinnatām icchati | samprati duṣṭasyāviprakṛṣṭam aṭann asmi, nānubhavann asmi kiṁ bhavitā

| tasmād vikalatāvikalanāya vilokaṁ vilokam eva taṁ bālakaṁ yadu-nilayaṁ calāni" iti |

[36] atha gamana-samaye ca,

utsaṅge nihitasya tasya tu śiśor vaktraṁ muhur dṛṣṭavān
nāmodaṁ ciram ādade niṭilakād gaṇḍāv acumbīd bhṛśam |
āśiśleṣatarāṁ vapur na tu tadā tṛptiṁ vrajeśo yayau
yāṁ pātheyatayā viveda mathurā-prasthānam āsthāya saḥ ||12|| [śārdūla]

vatse śyāma pitā tavāyam ayituṁ rājñaḥ puraṁ tvat-kṛtā-
nujñāṁ prārthayate tato vitaratād" ity eṣa dhātrīritaḥ |
āścaryātula-bāla-bhāva-balād babhre smitaṁ tena ca
śrīmān gopa-janādhipaḥ pracita-dhīḥ prasthānam āsedivān ||13|| [śārdūla]

smāraṁ smāraṁ tan-mukhaṁ susmitāktaṁ
vyaktaṁ vyaktaṁ gopayan prema-dhāma |
ānandenānalpa-jalpeṣu gopeṣv
ātmārāma-prāyatāṁ prāpa nandaḥ ||14|| [śālinī]

[37] atha mathurām āsādya sadya eva karādhikāriṣu karam upasādya tad-dvārā dūrata eva rājānam anujānantaṁ prasādya śakaṭa-ghaṭāvamocanam evānañca, na tu śrī-vasudeva-sadma, kaṁse tena sākaṁ nijānāsañjana-vyañjanāya |

[38] snigdhakaṇṭha uvāca—śiṣṭa-dviṣṭi-viśiṣṭo'pi sañjāta-jātaka-dveṣa-pātako'pi para-dhanāyayā dhanānusandhāna-nirbandha-sandho'pi sa katham asmin nigama-śiṣṭi-saṁsliṣṭe vicitreṇa putrekṣaṇena putra-kṣaṇena ca vismāyita-sakale jagad-vitta-vittā-śakale saralāyate sma |

[39] madhukaṇṭha uvāca—uktam eva purā yat praguṇatayākhilasamañjasayaśasaḥ śrī-vrajeśacandramasaḥ khalv asya guṇena guṇeneva ko vā baddho na bhavet? it |

[40] snigdhakaṇṭha uvāca—tatas tataḥ?

[41] madhukaṇṭha uvāca—tato vraja-trātari taṁ bhrātaram anu nirjana-milanāya mantraṁ valayati paryakalitāvasaraḥ sa śrī-śūra-tanūja-varaḥ svayaṁ kevala-sevaka-viśeṣa-saṅgitayā saṁvalate sma |

[42] atha tenāvrajita-sadeśaḥ śrīmān vraja-maheśaḥ sahasā mahasāvṛtatayā sābhyutthānam utthāya nyāya-paramaḥ, kṛta-tad-abhigamaḥ svam anujam anuraktaḥ pariṣvaktavān pariṣvaktaś cānena na tu kañcit kaścin natavān, jātāv ekasya jyāyastvam anyasya tu jātāv iti | na ca kevalam etad eva kāraṇatām avalambate, api tu paraspara-praṇayātiśayaś ca, yenānyan nānusandhātuṁ śakyate |

[43] etad eva ca dṛṣṭāntena spaṣṭīkṛtaṁ śrī-bādarāyaṇinā--dehaḥ prāṇam ivāgatam [BhP 10.5.21] iti | atra ca deha-sthānīyasya go-sthāna-pater asmad-īśitur evāsaktir atiriktā darśitā | prāṇaḥ khalv anyaṁ dehaṁ sañcarati, dehas tu taṁ vinā na bhavaty eveti | sa tu catura-śiromaṇiḥ svayam eva rāgatas tac-chivirāgatas

tenātithivad eva pūjitas tad-vyavahāreṇa jitaḥ | samprati jātayoḥ sva-tanujātayoḥ prasakta-dhīr idam uktavān—

> "diṣṭyā bhrātaḥ pravayasa idānīm aprajasya te |
> prajāśāyā nivṛttasya prajā yat samajāyata ||" [BhP 10.5.23]

[44] upādhi-kṛta-hāni-vṛddhiṁ vinā kṛta-sneha-samṛddhi-maya-dehatayā gambhīra-svaratayā ca payaḥ-payodhir ivāyaṁ vrajādhīśvaras tu tasya sarva-stutasya vaṁśān kaṁsa-kṛta-dhvaṁsān anuśocan, karma-vāda-rocanayā dhairyaṁ saṁvarmayann ātmanaś ca tasya ca śarma sūnṛtāmṛta-bhṛta-santarpaṇaṁ kṛtavān |

[45] tataḥ śrīmān ānakadundubhis taṁ kṛta-kāryam avadhārya bhāvy utpātaṁ vicārya sva-bhavanam eva gantum anumatavān | śrī-vrajarājas tu vastutaś cetasā cetaḥ pracalita eva, samprati tu gehaṁ prati deham evehayāmāsa |

[46] atha vraja-vṛttam anuvṛttyatām | yathā pūrva-devānāṁ pūrva-mantraṇāyām āmantritā rākṣasa-pakṣiṇī nirdaśāna-nirdaśāṁś ca deśa-deśataḥ śāvakān bakān iva śyenī vinighnatī, kaṁsasya nighnatī vairocani-kanyā rajanyām asyāṁ vraja-pradeśa-sadeśam ājagāma; yā khalu jaṭā-ghaṭā-vighaṭita-prakaṭa-muṇḍā, viśaṅkaṭa-daṁṣṭrā-saṁsṛṣṭa-daṣṭa-ḍimbha-koṭi-vikaṭa-tuṇḍā netra-garta-vartamāna-vartma-loma-samuddaṇḍa-kuṇḍali-khaṇḍita-brahmāṇḍa-varti-dhairyā pakṣati-dvaya-madhya-sthita-vakṣaḥ-sthala-lambamāna-vakṣoja-yugalodgīrṇa-dugdha-miṣa-viṣa-viṣama-jvālā-sahya-bala-dahyamāna-paryantatayā yantrita-jantu-sthairyā cetyādi-mahā-ghoratāvahā, kiṁ bahunā, pratīka-mātra-prāṇi-pratīkā pṛthukān eva ca pṛthukān iva kurvatī vartate |

[47] atha sā śrī-vraja-kṣitīśa-rakṣita-gīrvāṇa-vāṇa-jña-dhānuṣka-bhiyā duṣkara-svarūpaṁ vihāya hāri-rūpāntaraṁ prātihārikatayā dhṛtavatī, yena khalu sampad-adhidevīyam adhibhūmi sampatantī nijāśraya-viśeṣam anvicchantī ca sarva-sal-lakṣaṇatayā kṛta-lakṣaṇaṁ samprati jātaṁ śrī-vrajarāja-jātam eva samāśrayiṣyatīti matvā tasyā nūtana-vapuḥ pūtanāyāś cākūtam amatvā hārita-hṛdbhī rakṣibhir na nivāritā rakṣiṇībhiś ca nāvadhāritā; yeyaṁ pakṣa-pātinī kaṁsa-pakṣa-pātinī sātvata-bhartuḥ śravaṇa-kīrtanādi-pradeśam anuvartitum asamarthā, tad-bahirmukhānām arbhakān nighnatī tat-pakṣa-pātiny eva lakṣitā | evam apy asyāḥ śrīmad-vrajāgamanādikaṁ tu kautuka-viśeṣāya sādhayituṁ yogamāyā khalu yogam āyāntī babhūva, yasyāś ca hetor anyatra kutracin netram anādadhatī sarvam atyādadhatī śrīman-nanda-mandira-sthaṁ tam eva bālakam ālokayāmāsa | aṅgāra-dhānī-saṅgata-sphuliṅga-vad aṅgāra-saṅgham iva tamasi pataṅgī taṁ ca yogamāyā-kṛta-prākṛta-bālaka-kalpatākalpanayā yathāvan nānubabhūva, ujjvala-guñjā-puñja-tulanayā prajvalad iṅgalam iva |

[48] ayaṁ tu śrīmān nanda-nandanaḥ sva-tāta-śubhānudhyāna-maya-yogamāyayā sevitatayā janmata eva samasta-jñānādi-sampan-mayatāyāṁ śastaḥ svajana-sneha-vaśaṁvada-bālyādi-līlā-sukhāveśena tatrānādṛtyātula-tad-vyakti-vyatiriktīkṛtas tathāpy avasaram avāpya madhyaṁ madhyaṁ sā sva-sevām adhyavasyantī tatra prādurbhavati | tataḥ samprati ca tām antarvikṛtākṛtim upalabhya bhavya-svabhāva-rocane locane nimīlitavān |

[49] tataś ca sahasā parābhāvya-dhiyā bhiyā vinā bhūtā tam aṅkam eva niḥśaṅkam ānītavatī, mūṣika-dhiyā sarpantī sarpī nakulam iva |

[50] snigdhakaṇṭha uvāca—agrajanmaṁs tan-mātarau katham iva tām aparicitāṁ na nivāritavatyau, na ca vicāritavatyau?

[51] madhukaṇṭha uvāca—purastād yogamāyākhyaṁ kāraṇam upanyastaṁ, prakriyāntaraṁ ca tatra tayā kriyate sma | yathā, sā hi tatrāntar-gūḍhāṅga-bhujaṅgī-saṅgatāyāḥ kūṭa-kanaka-maya-payaḥ-kanakālukāyāḥ sāmyāvagamyaṁ rūpaṁ dadhatī, paritaḥ sravad-asra-dhārā-vārājasra-stanya-pravāhān vahantī, snehānukāraka-dehata eva te mohitavatī |

[52] punaś cedaṁ sagadgadaṁ jagāda, "ayi yaśode, tvam api haṭhottaratayā kaṭhorāsi, sutarāṁ tu sva-suta-sthita-cittādrohiṇī rohiṇī, yataḥ śayanatala evedṛśa-sukumāraṁ kumāraṁ nidhāya cintām avidhāya nātikṛta-niṣṭhaṁ tiṣṭhathaḥ, na tu hṛdaye | prāṇā api hṛdaya eva rakṣaṇīyāḥ, kim uta prāṇādhiko'yaṁ sutaḥ? tasmād dhig vo rākṣasīto'pi rūkṣa-mānasā mānuṣīḥ | ahaṁ tu sampad-adhiṣṭhātṛ-devī tvayā prasūtaṁ sutaṁ viśva-vilakṣaṇa-lakṣaṇaṁ śrutvā tat-kṣaṇam evāgatānena vasantena vāsantīm iva dṛṣṭiṁ hṛṣṭāṁ kṛtavaty asmi | mama ca stanau sarva-śreyastananau nityam amṛtaṁ kṣarataḥ, yena pītena so'yaṁ niḥsandeha-siddha-dehaḥ syāt | tasmād aham asya sarva-sukha-vidhātrī dhātrī ca bhaviṣyāmi" iti |

[53] snigdhakaṇṭha uvāca—tato grahaṇād anantaraṁ kiṁ jātam?

[54] madhukaṇṭha uvāca—tad evaṁ miṣataḥ sā viṣayoṣā taṁ gṛhītvā vilambaṁ hitvā cūcukopary eva tan-mukha-vāry-udbhavaṁ nidadhe |

[55] snigdhakaṇṭha sabhayam uvāca—tatas tataḥ?

[56] madhukaṇṭha sahāsam uvāca— tataḥ sa tu svamātuḥ sākṣāt tasyās tādṛśa-bhṛśa-durnaya-darśanād upajātena tat-prāṇān pibatā roṣa-tejaḥ-saṅghātena tat-stanyasya ca doṣaṁ śoṣayan mātṛ-bhāvābhāsa-sphurad-ullāsa-sva-sparśa-svābhāvyena tu tad-dehe sugandhitā-sugandhitām iva tat-stanye pīyūṣatāṁ rūṣayaṁs cūṣaṇaṁ cakāra |

kṛṣṇena pūtanā-stanya-pānam itthaṁ virocate |
yathā gaṅgā-pravāheṇa karmanāśā-jalāhṛtiḥ ||15|| [anuṣṭubh]

[57] sā tu rākṣasa-pakṣiṇī "muñca muñca" iti puṣṭa-kruṣṭatayā vyathita-sanīḍāṁ pīḍāṁ prapañcayantī prāṇān api muñcantī saṁskāra-vaśāt taṁ vakṣasy eva nikṣipya pakṣa-vikṣepād vrajād bahiḥ sasāra mamāra ca | yatra hrādinī sā hrādinīty eva tarkyate sma, yatra ca svarūpāvasthitim eva cāsasāra |

uḍḍiḍye sapadi yadā tu pakṣiṇī sā
taṁ bālaṁ hṛdi parigṛhya lambamānaṁ |
uḍḍīnā drutataram eva mātṛ-yugma-
prāṇāś ca sphuṭita-hṛdambujād ivāsan ||16|| [praharṣiṇī]

tasmin hṛte pūtanayā tu bāle

mātror yadi prāṇa-gaṇo na mūrcchet |
bhoktuṁ tad ābhīla-kulaṁ tadā te
kiṁ śaknuyātām? api kintu naiva ||17|| [indravajrā]

ākrandād bhidurāṇi pakṣa-pavanāt kalpaṁ bhuvi bhraṁśanād
bhū-bhraṁśaṁ śava-rūpatā-śavalanād gotrāṅga-paṅktīr api |
āśāṅkyābhigatā diviṣṭha-paṭalī tat-tad-vijātīyatāṁ
nirṇīyātha visismiye katipayaṁ kālaṁ bakī-saṁsthitau ||18|| [śārdūla]

[58] tataś ca pūtanāṁ niścitya,
tasyāḥ surā vakṣasi lagnam enaṁ
smeraṁ gṛhītākṛśa-cūcukāgram |
asya prabhāvāvali-vijña-cittāḥ
sarve samantāj jahasur vilokya ||"19|| [indravajrā]

ūcuś ca,
"abhajad iha yad eṣā parvatākāra-varṣmā,
kṣayam atitanu-mūrtiṁ prāpya bālaṁ tam etam |
na hi tad ativicitraṁ prekṣyatām eva sākṣād
vidhur ayam amṛtāṅgaḥ pūtaneyaṁ viṣāṅgī ||"20|| [mālinī]
tathā ca,
"viṣaṁ syād viṣam anyasminn   amṛtaṁ tu viṣe viṣam |
pūtanā-kṛṣṇa-saṅgharṣe   dṛśyatām etad eva hi ||"21|| [anuṣṭubh]

athavā,
"nava-nava-rasa-pākād utpalābhoga-dhātrī
sthalaja-jalaja-padme sarvadā duḥkha-dātrī |
rajanicara-gaṇānāṁ śaśvad āmoda-pātrī
prati hari-layam āgāt pūtanā vyāja-rātrī ||"22|| [mālinī]

[59] kintu, sva-carita-cāturībhir idam ivāyaṁ sūcayati,
"stanandhayasya stana eva jīvikā
dattas tvayā svayam ānane mama |
mayā ca pīto mriyate yadi tvayā,
kiṁ vā mamāgaḥ? svayam eva kathyatām ||"23|| [upajāti 12]

[60] snigdhakaṇṭha uvāca—hanta, śrī-vrajeśvary-ādīnāṁ dīnānāṁ kā maryādā dhairyāya jātā? kiṁ vā tat-parijanaiḥ samādhānam adhāyi?

[61] madhukaṇṭha uvāca—atha vraje tu mahā-kolāhala-vraje jāte vrajeśvara-gṛhiṇīṁ rohiṇīṁ ca vihāyaṁ vihāyam upary upari paridrutāsu vṛddhā-madhyā-vadhūṣu tāsu tadaiva daiva-niścita-diśaḥ kāścit pṛthu-naga-pṛtanām patitāṁ pūtanāṁ dṛṣṭvāpi vighaṭita-bhayā nikaṭam aṭitā vidhi-ghaṭita-skhalita-bāhu-ghaṭṭam ārūḍhā bāla-bhāvād akutobhayatayā khelantam iva taṁ bāla-gopālam avilambitaṁ gṛhītvā tāṁ saṁvega-jāta-vegatayā sarvaṁ cātihāya gṛhāya dudruvuḥ |

[62] tataś ca tad-avalokenāsaṅkhya-lokena sukha-magnena paścāl-lagnena pariplava-tayā samutplavamānena saha samahaṁ mahāntaḥ-puram āgatā nārī-janā jananyor niśceṣṭitāṁ dṛṣṭvā kartavya-mūḍhatām ūḍhā babhūvuḥ |

[63] atha tathā-lakṣaṇatayā kṣaṇa-katipaye labdha-vyatyaye yatnāntara-pathe ca vitathe, kācid buddhimatī sa-kaśmalayos tayor apy aṅke taṁ bālakam evāvalambayāmāsa | avalambite ca bāle tenaivāmṛteneva kṛta-trāṇeṣu prāṇeṣu, taṁ bālakam avalokamāne te punar anyāṁ mūrcchām ānarcchatuḥ | tataḥ punaḥ punar evaṁ-vidhānāc cid-ādhānena prakṛtim āsedatuḥ, muhur eva jala-saṁvalanena nidāgha-dagdha-bhūmivat |

[64] atha bālakam apy avalokayantyāv ālokana-vacanayoḥ kārābhir ivāśru-dhārābhir atīva vyagratām agrataḥ prāpatuḥ | tataś cānyābhir eva stanyābhimukhīkṛtena tena sukumāreṇa kumāreṇa kramānusāreṇa dhīratāṁ dhārayāmāsatuḥ | tataś ca,

āśliṣṭaḥ pratidṛṣṭi-cumbita-mukhaḥ sughrāta-mūrdhā dṛgar-
ṇaḥ-siktaḥ suhṛdāṁ puro bhuvi dhṛtaḥ svenāpi nirmañchitaḥ |
satyaṁ satyam idaṁ na cānyad iti sa vyaktaṁ viviktīkṛto
mātṛbhyāṁ na tathāpi saṁhṛta-bhayaṁ dṛṣṭo bakī-mardanaḥ ||24|| [śārdūla]

[65] atha śrī-vrajeśvarī sa-camatkāram uvāca—"hanta, vilokyatām asau dvitīyo bālaḥ" iti | tad etad uktvā ca tāṁ svayaṁ dhāvitum udyatāṁ vibudhya pratirudhya śrīla-rohiṇī bahula-mahilābhiḥ saha gṛhāntaram avagāhamānā, taṁ maṅgala-saṅgataṁ vilokayantī, saṅginībhir aṅgīkṛta-pālanaṁ vidhāya ca, tad-āgamana-spṛhinīṁ vraja-mahendra-gṛhiṇīṁ saṁhāya sāntvitavatī |

[66] pūtanā-hantus tu,

go-mūtrādyaiḥ snānam ācārya tasya
premṇā cakrur mantra-rakṣāṁ jananyaḥ |
śrutvā yasmin śāstra-vijñatvam āsāṁ
sarve'py uccaiḥ kovidā vismayante ||25|| [śālinī]

[67] atha tādṛśa-mahotpāta-dṛśvarī śrīmatī vrajeśvarī sarvānarvācīnāḥ prati sa-gadgadaṁ jagāda,

"putro bhaved evam atispṛhā nau
nāsīd abhūd eṣa tu vaḥ spṛhātaḥ |
pratyarpi so'yaṁ bata yuṣmakābhir
asmāsu yuṣmāsu tathāsmakābhiḥ ||"26|| [indravajrā]

iti tāsāṁ caraṇa-parisaraṇam anu bālaṁ namayantī bāṣpaṁ mumoca |

[68] tāś ca dhairyaṁ hitvā sa-sambhramaṁ bālakaṁ gṛhītvā procuḥ,

"asmākaṁ yad akhilam asti puṇya-jātaṁ
yad vāsmat-pitṛ-jananī-kulānujātam |
tenāsau bata bhavatād aho yaśode
putras te niravadhi-maṅgala-pramode ||"27|| [praharṣiṇī]

iti sāsram ātmanā taṁ nirmañchayañcakruḥ |

[69] tasyāḥ sāntvanārthaṁ samuditā muditās tatraiva tasthuś ca | tatra ca putanayā kṛtam ajanyaṁ jananyāv anyāś ca sva-svadṛṣṭam anyo'nyaṁ nirdiṣṭavatyaḥ | tathā hi,

yathāgatā sā yad uvāca yac ca vā
cakāra tad-grastam amū samūcatuḥ |
amūḥ samūcuḥ yathā svayaṁ gatā
yathānvapaśyaṁś ca tathā sa-gadgadam ||28|| [vaṁśasthavilā]

[70] śrī-vrajarājādayas tu dūrataḥ kiñcit kiñcid īkṣitvā mithaḥ-kathayā kathantayā tad etad uccāvaca-vacanaṁ racayāmāsuḥ | tathā hi, [71] "samuḍḍīyamānāmāna-vāyasātāyi-samudāyāvivikta-mahā-ghora-rūpaṁ caṇḍa-raśmi-bhasmīkṛta-santam asāv aśiṣṭa-mahiṣṭha-granthi-santatitayopahasitaṁ jhaṭiti niviḍita-vaḍrībhūtāṭavī-khaṇḍa-maṇḍita-pradeśatayā nirdiṣṭaṁ bhūri-dūratayā bhū-lagnavat pratīyamāno'yaṁ toyada-sambhāra iti sambhāvitaṁ śrī-vasudeva-sūcitotpātocitaṁ kiñcin nicitam idam" iti cintitam | punar, "labdha-pakṣatayotpātam ācarann utpatya patito'yam akharva-parvata-viśeṣa" iti vitarkitam | [72] rākṣasākāra-sākṣāt-kāra-vikalpa-kalpanā-janita-jana-caya-bhaya-hāsa-kautuka-visaṁvāda-nādaṁ kṣaṇato rākṣasa-tāla-kṣaṇālakṣaṇa-viniścita-vrajāpaciti-pracayaṁ svābhimukham āgatāyā janatāyā mukhān naikabheda-vedana-viccheda-kāraṇāvadhāraṇād avadhārita-vedanaṁ naikaṭya-ghaṭyamāna-vaikaṭyatayā vitrasta-samasta-cittaṁ pari vrajāt patitaṁ pūtanā-pudgalam udbhāvayāmāsuḥ |

śrutvā pūtanayā sutasya nayanaṁ tasyās tu tasmān mṛtiṁ
mūrcchann eva tadā vraja-kṣiti-patiḥ samyak prabodhaṁ yayau |
labdhvā durdhara-kāla-nāga-daśana-troṭaṁ yathā tat-kṣaṇād
divyaṁ mantram api śrayeta manujaḥ kaścid drutaṁ jīvitum ||29|| [śārdūla]

[73] atha vrajarājas tatrāścarya-pāramparyam idam aśṛṇod adarśayad anvabhūd api | [74] tatrāśṛṇod yathā prathamaṁ tāvat pūtanā-tanur āyāmatas tri-gavyūtiṁ vyāpya patitavatī, vistāratas tu gavyutim, ucchrāyataś ca prāyaḥ krośam iti | [75] sā ca yāma-dvaya-gamyāyāma-tad-ardha-vistāra-vrajāgāra-vrajād bahir eva papāta, tatra ca na prāṇinaḥ pīḍitavatī, kintu drumān eveti |

[76] athādarśayad yathā, tatra hi kuliśa-tulya-niṣṭhura-mahiṣṭha-kulya-kulākulā-ghanās tad-apaghanāḥ svīya-samājñayā vraja-jana-pṛthak-pṛthag-jana-vrajena jhaṭity eva kaṭhina-kuṭhārair vipāṭitāḥ, pracuratara-sthāna-sthāpitās tato'py ativitatāni nirbandhenendhanāni sandhāya sandagdhāś ceti |

[77] tad evaṁ tad-vraja-bahir-dhāma-pāmara-carmakārādi-karmākāra-gaṇānām api gaṇanā śakti-samatiriktatā ca na vyaktīkartuṁ śakyate, kim uta gopādīnām iti |

[78] athānvabhūd yathā—

kaṁsāreḥ sumadhurimā pramāṇa-caryāṁ
na prāpsyaty adhiyuga-koṭi-kūṭito'pi |
sā rākṣasy api rudhirāśanāpi yasya
sparśāṁśād vara-surabhitvam āsasāda ||30|| [praharṣiṇī]

yataḥ,

tadā ca dūtā iva pūtanāṅgato
dagdhād gatā dhūma-gaṇāḥ sugandhayaḥ |
grāmāntaraṁ yātavatāṁ dināntare
keṣāñcid āhvāna-kṛtiṁ vinirmamuḥ ||31 iti ||| [upajāti 12]

athātmajaṁ kalayitum āśu gokula-
kṣitīśitā vraja-pura-madhyam āyayau |
gato'ntike pathi patad-aśru-vigrahaḥ
kṣaṇaṁ sthitaḥ svajana-gṛhīta-dor-yugaḥ ||32|| [rucirā]

[79] atha dhīratām eva dhārayan parama-dhīra-dhīr asau dvi-tra-mitra-parivṛtatayā bṛhad-gṛhālinda-vedīṁ vindamānaḥ kanakāsana-kṛtāsanaḥ svakula-gokula-kula-purandhrībhiḥ sārdham ardhāṅgena sānandam upananda-vadhū-hasta-vinyastaṁ bālaṁ puraskurvatā purataḥ patir abhijagme | bālaś ca tasyotsaṅga-saṅgī kārayāñcakre | tatra ca—

"kiṁ grahārditatayā sa bālako
dūnatām agamad eka-rātrataḥ |"
ity acintayad amuṁ tadenduvat
sphītam aikṣata punar vrajādhipaḥ ||33|| [rathoddhata]

kiṁ ca,

līḍhaṁ rūpa-madhu prakṛṣya rasitaṁ vaktra-prasādāmṛtaṁ
samyak svādita eva tulya-rahita-sparśotsavaḥ ko'py asau |
tasya śyāmala-bāla-komala-tanor mūrdhnas tu tātena tāṁ
saurabhya-svadanānubhūtim abhito viśvaṁ madād vismṛtam ||34|| [śārdūla]

[80] nibhālya ca śrīman mukhaṁ sukham ūce,

"yadi nārāyaṇena tvaṁ datto'si kṛpaṇāya me |
tenaiva sarvaṁ nirvoḍhā soḍhā ca mama durnayaḥ ||"35|| [anuṣṭubh]

[81] atha "nirvoḍhā nirvoḍhā" ity anuvadanty atyantābhiniveśād ekenāpy akṛta-nirdeśā pṛṣṭha-deśād ita-praveśā jaṭilita-kacā satya-vacāḥ paurṇamāsī sarvair eva tūrṇam utthāya samanaskāreṇa namaskāreṇa puraścakre, arcayāñcakre cāsanādibhiḥ |

[82] tataś ca, svapraśnottara-viṣayīkṛta-tad-viṣa-yoṣā-vṛtti-śeṣā rājñānujñāpayām babhūve pūrvavad apūrva-dānādy-apūrvāya | tac ca tām eva pradhānaṁ vidhāya vidhīyate sma iti |

[83] tad evaṁ pūtanāṁ ghātayitvā samāpanāya punar apīdaṁ madhukaṇṭhaḥ paramarṣi-sammatatā-vyañjanayā samuṭṭaṅkitavān—

īdṛśas tanayo jātas tava gopa-pate yataḥ |
sā bāla-rākṣasī jajñe nija-saṁsāra-rākṣasī ||36|| [anuṣṭubh]

[84] cetasi cedaṁ viviktavān,

arbhāsṛg-bhug ajani yat purā yad arvāg-
dhātrī cābhavad iyam atra nanda-sūnoḥ |
tat kvādhaspadam atha tac-chiraspadaṁ vā
kvety antar-hṛdi vimṛśan bhṛśaṁ bhramāmi ||37|| [praharṣiṇī]

[85] tad evaṁ vṛtte tad-dine'pi pūrvavad eva kathā rakṣitā yathāyatham api svāvasathādi-pathānugatir ācaritā |

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
pūtanā-vadhāvadhāraṇaṁ nāma
pañcamaṁ pūraṇam |
||5||